

12. İlyâs oğlu Yûsuf Cemşid'in *Risâle-i Fazîlet-i Ramazan* Adlı Eseri Üzerine¹

Ömer GÜVEN²

Elif Buse ARSLAN³

APA: Güven, Ö. & Arslan, E. B. (2024). İlyâs oğlu Yûsuf Cemşid'in *Risâle-i Fazîlet-i Ramazan* Adlı Eseri Üzerine. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (41), 258-271. DOI: <https://zenodo.org/record/13337630>

Öz

Eski Anadolu Türkçesi döneminde telif ve tercüme çeşitli konuları işleyen birçok eser kaleme alınmıştır. Bu dönemde kaleme alınan eserlerin konusu genellikle dinî içeriklidir. Bunların başında Kuran tercümesi, hadis tercümesi, siyer tercümesi, kısasü'l-enbiya, tezkiretü'l-evliya gibi türler gelmektedir. Bu türlerden biri de ilmihal türüdür. İlmihal, temel dinî bilgileri içeren el kitaplarının genel adı olarak tanımlanır. İslamiyet'in Türkler arasında yayılmasıyla beraber bu türde kaleme alınmış eserler giderek artmıştır. Balıkesirli Devletoğlu Yusuf'un *Vikâye Tercümesi*, Mehmed b. Bâlî'nin *Kitâb-ı Güzîde Tercümesi*, Kutbuddin İznîkî'nin *Mukaddime'si ve Râhatü'l-Kulûb'u*, Abdurrahman b. Yusuf Aksarâyî'nin *İmâdü'l-İslâm'ı*, Ali Birgivi'nin *Vasiyyetnâme'si* ile *Kitâb-ı Gunya* ve *Risâletü'l-İslâm* gibi eserler bu türün başlıca örnekleridir. Bu türe ait değerlendirilebilecek bir eser de İlyâs oğlu Yûsuf Cemşid'in *Risâle-i Fazîlet-i Ramazan* adlı mensur eseridir. Tek nüshası tespit edilen eser, Milli Kütüphane Yz. B. 700 numaralı bir mecmuanın 149b-188a sayfaları arasında yer alır. Eserde genel olarak ramazanın faziletleri açık ve sade bir dille anlatılmıştır. Ramazan ayında yapılması gereken ibadetler ele alınarak, bu ibadetleri yerine getirenlerin kazanacakları mükafatlara değinilmiştir. Konu ele alınırken çeşitli örnekler verilmiş ve bazı kıssalardan da alıntılar yapılmıştır. Yazılış tarihi belli olmayan eserin dil özellikleri incelendiğinde Eski Anadolu Türkçesi mahsullerinden olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada eser hakkında çeşitli tanıtıcı bilgiler verilecek, ardından eserin bazı önemli dil özelliklerine temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Risâle-i Fazîlet-i Ramazan*, Eski Anadolu Türkçesi, ilmihal, dil özellikleri.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu makale Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında hazırlanmakta olan “*Risâle-i Fazîlet-i Ramazan* (Dil İncelemesi-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %18

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 21.05.2024-**Kabul Tarihi:** 20.08.2024-**Yayın Tarihi:** 21.08.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13337630>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Assoc. Prof., Amasya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature (Amasya, Türkiye), omer.guven@amasya.edu.tr, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-9376-3538> **ROR ID:** <https://ror.org/00sbxoy13>, **ISNI:** 0000 0004 0386 6723, **Crossreff Funder ID:** 100010724

³ YL Öğrencisi, Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / MA Student., Amasya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature (Amasya, Türkiye), elifbusees@gmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0009-0000-5326-7882> **ROR ID:** <https://ror.org/00sbxoy13>, **ISNI:** 0000 0004 0386 6723, **Crossreff Funder ID:** 100010724

On the Work of Yûsuf Cemşid, son of İlyas, titled Risâle-i Virtue-i Ramadan⁴

Abstract

Many works dealing with various subjects of copyright and translation were written during the Old Anatolian Turkish period. The subject of the works written in this period is usually religious in content. Chief among these are types such as Quran translation, hadith translation, sirah translation, qisası'l-anbiya, tezkiretü'l-evliya. One of these types is the catechism type. Catechism is defined as the general name of handbooks containing basic religious information. With the spread of Islam among the Turks, the number of works in this genre gradually increased. Translation of the Book by Yusuf Devletoglu from Balikesir, Mehmed B.. The Eminent Translation of the Book of Bali, the Muqaddima of Qutbuddin Izniqi and Rahatu'l-Qulub, Abdurrahman b. The Imadu'l-Islam of Yusuf Aksarayi, the Testament of Ali Birgivi, as well as works such as Kitab-ı Gunya and Risaletü'l-Islam are the main examples of this genre. Another work that can be considered as belonging to this genre is the prose work of Yûsuf Cemşid, son of İlyas, called Risâle-i Fazîlet-i Ramazan. The work, a single copy of which has been identified, is located between pages 149b-188a of a magazine numbered Yz. B. 700 of the National Library. In the work, the virtues of Ramadan are generally explained in a clear and simple language. The devotions that should be performed during Ramadan are discussed and the rewards that those who perform these devotions will earn are mentioned. Various examples were given while the subject was discussed and quotations were also made from some of the stories. When the linguistic features of the work, whose date of writing is unknown, are examined, it is understood that it is from the products of Old Anatolian Turkish. In this study, various introductory information about the work will be given, and then some important linguistic features of the work will be touched upon.

Keywords: Risâle-i Fazîlet-i Ramazan, Old Anatolian Turkish, catechism, linguistic features.

4

Statement (Thesis / Paper): This article is derived from his master's thesis titled "Risâle-i Fazîlet-i Ramazan (Language Analysis-Text-Dictionary-Typescript)" which is being prepared at Amasya University Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 18

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 21.05.2024-**Acceptance Date:** 20.08.2024-

Publication Date: 21.08.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13337630>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

0. Giriş

İlmihal, sözlükte ilm-i hâl “davranış bilgisi” anlamına gelir. Terim olarak “inanç, ibadet, muâmelât (günlük yaşayış), ahlâk konuları, yer yer büyük peygamberler, ayrıca Resul-i Ekrem’in hayatına dair özlü bilgileri içeren el kitabı diye tanımlanabilir (Kelpetin, 2000: 139).

İlmihal geleneğinin IV. (X.) yüzyıldan itibaren oluşmaya başladığını söylemek mümkündür. İlim öğrenmenin her Müslümana farz olduğunu bildiren hadisteki (İbn Mâce, “Muḳaddime”, 17) “ilim” kelimesi “ilm-i hâl” olarak yorumlanmış ve bunun kapsamına iman, namaz, oruç, helâl ve haram gibi temel bilgilerin girdiği belirtilmiştir (Ebü'l-Leys es-Semerkindî, s. 6). İlmihal adı verilen eserlerin telifine ise muhtemelen IX-X. yüzyıllarda başlanmıştır. İslâmî ilimlere dair II. yüzyıldan itibaren kaleme alınan risâle şeklindeki muhtasar eserlerin ardından hacimli kitaplar yazılmış, telif hareketi daha sonra uzun şerhler ve haşiyelerle devam etmiştir. Âlimlere hitap eden bu kaynaklar dinî konuları ayrıntılı biçimde ele aldığı ve eğitimde daha çok hoca merkezli olup sözlü geleneğe dayandığından halk için temel konularda özlü bilgiler ihtiva eden, dili sade, anlatımı basit, hatta ezberlenmeye müsait eserlere ihtiyaç duyulmuş, bu sebeple Osmanlılar döneminde ilk ilmihaller ortaya çıkmıştır. İlmihal geleneği önce, Arapça yazılmış bazı eserlerin Türkçeye çevrilmesi ve eksik görülen kısımların tamamlanmasıyla başlamıştır (Kelpetin, 2000: 139).

Türkler İslam dinini kabul ettikten sonra benimsedikleri dini daha yakından tanımak maksadıyla pek çok farklı türde eser kaleme almışlardır. Bu türlerden biri de ilmihal metinleridir. Bu metinler sayesinde kişiler inandıkları dinin kural ve kaidelerini daha yakından öğrenmeye çalışmışlardır. Bu türde Türk edebiyatında çeşitli eserler verilmiştir. İmâm Kâzî tarafından yazılan ya da tercüme edilen *Kitâb-ı Gunya* (Akkuş, 1995), Balıkesirli Devletioğlu Yusuf’un *Vikâye Tercümesi* (Altunkaynak, 1992; Özkan, 2000; Demir, 1999; Aktan, 2002), Kutbuddîn İznikî’nin *Mukaddime’si* (Öksüz, 1976; Üstünova, 2003), *Risâletü’l-İslâm* (Tekin, 1989; Güven, 2024) Türkçe ilmihal türünün en güzel örneklerindedir.

İlmihal türünde yazılmış eserlerden biri de İlyâs oğlu Yûsuf Cemşid’in *Risâle-i Fazilet-i Ramazan* adlı eseridir. Mensur olarak kaleme alınmış eserde ramazan ayının kutsallığıyla ilgili çeşitli mevzeler⁵ ele alınmıştır. Dil özellikleri ve söz varlığı bakımından Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserleri arasında değerlendirilebilecek olan eser, bu çalışmada çeşitli açılardan incelenecektir. Çalışmada ilk olarak eserin nüsha tavsifi, konusu, mütercimi ve tercüme sebebi hakkında çeşitli bilgiler verilecektir. Ardından eserin belirgin ses bilgisi ve şekil bilgisi özellikleri örneklerle anlatılacaktır. Daha sonra Eski Anadolu Türkçesi için karakteristik olduğu düşünülen bazı söz varlığı örnekleri ele alınacaktır. Bu incelemelerin ardından çalışmanın sonuna eserin tıpkıbasımından örnekler de konulacaktır.

1. Risâle-i Fazilet-i Ramazan

1.1. Nüsha Tavsifi

Tespit edilebildiği kadarıyla tek nüshası bulunan eser, Milli Kütüphane Yz. B. 700 numarada bir mecmua içerisinde yer almaktadır. Mecmuadaki ilk eseri Mehmed b. Bâlî’ye ait *Kitâb-ı Güzide* adlı ilmihal metni oluşturur. Mecmuda ikinci sırada ise İlyâs oğlu Yûsuf Cemşid’in *Risâle-i Fazilet-i Ramazan* adlı yine aynı konuda yazılmış eseri yer alır. *Kitâb-ı Güzide* 1b-149b varakları arasında yer alırken, *Risâle-i Fazilet-i Ramazan* 149b-188a varakları arasında yer alır. Kitap, 267x180-280x145 mm

⁵ “Kötülüklerden uzaklaştırmak, iyiliğe ve doğruluğa yönlendirmek maksadıyla verilen öğüt, nasihat” anlamlarına gelen mevize terimi ve bu tür ile ilgili kaleme alınmış eserler için bk. Hasan Cirit, (2012). “Vaaz”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. 42. s. 404-407.

ölçülerinde, sırtı siyah bezle tamir görmüş, şemseli, koyu kahverengi meşin bir cilt içerisindeki mecmuada bulunur. Harekesiz nesihle yazılmış olan metin oldukça okunaklıdır. Yazmanın her sayfasında 17 satır yer alır. Mecmuanın tamamında aynı yazı tarzının kullanıldığı görülmektedir. Bazı sayfalarda kısmî yıpranmalar ve çeşitli rutubet lekeleri görülse de bunlar metnin okunuşuna engel teşkil etmemektedir.

1.2. Eserin Konusu

İlmihal tarzında yazılmış olan eserde ramazan ayının kutsallığıyla ilgili çeşitli mevzeler ele alınmıştır. Eserin öğretici yönü ağır basmaktadır. İnsanları bilgilendirme, doğru yola sevk etme, günahlardan uzak tutma, ahirete hazırlama gibi pek çok konuda yol gösterici unsurlar eserde kendine yer bulmuştur. Ramazan ayında yapılması gereken ibadetler anlatılmış ve bu ibadetleri yerine getirenlerin kazanacakları mükafatlar oldukça detaylı ele alınmıştır. Ramazan ayının her bir günü ve gecesi yapılan ibadetlere karşılık kazanılacak mükafatlar eserin kısa giriş bölümünden sonra aktarılmıştır. Örneğin ramazan ayının ilk gecesi namaz kılanlar ve nafîle ibadetleri yerine getirenlerin kazanacakları mükafatlar metinde şöyle sıralanmıştır:

Enes bin Mâlik (14) rivâyet [ider] hâzret-i resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem şehri ramazânun evvel (15) gicesi on iki rek'at namâz kıla ta'avvu' diyü niyyet ide her ikide bir selâm vire her (16) rek'atda bir Fâtîha ve iki İhlâş okuya Hağ Te'âlâ anuñ bedenine tamu odını harâm kıla (17) hâcetin kabûl kıla ve ramazân ayınuñ hağğın yerine getürmüşlerden ola anuñ (1) gibi ki Hağ Te'âlâ kabûl kılmış ola (150a/13- 150b/1).

Yine ramazanın ikinci gecesi bir kimse dört rekât namaz kılıp çeşitli sureleri okusa elde edeceği mükafat şöyle anlatılmıştır:

Enes bin Mâlik rivâyet ider hâzret-i peygâmberden (2) şallallâhu 'aleyhi ve sellem eydür bir kimesne mâh-ı mübârak ramazânun ikinci gicesi (3) dört rek'at namâz kıla her rek'atda bir Fâtîha ve bir iza zülziletü'l-arđı ve bir İhlâş okuya (4) dört kul e'üzü birabbi'l-felağ ve dört kul e'üzü birabbi'n-nâs okuya Hağ Te'âlâ ol kula (5) biñ kul âzâd itmışçe şevâb vire ve biñ aç toyurmışça ve biñ üryân geydürmişçe (6) şevâb vire Hağ Te'âlâ ol kimesneyi dünyâ fitnesinden âhîret 'azâbından emîn (7) eyleye (150b/1-7).

Müellif eserinde İslam'ın kural ve kaidelerini daha iyi anlatabilmek için çeşitli ayetlerden, hadislerden alıntılar yapmıştır.

Risâle-i Fazîlet-i Ramazan istihraç⁶ türü eserler kapsamında değerlendirilmektedir. Bu tür eserler belli bir kaynaktan ziyade genel ilmihal konularıyla ilgili olarak farklı birkaç eserden intihap edilen metinlerin tercüme edilmesiyle oluşturulmuş (Yazar, 2017: 122) eserlerdir.

1.3. Eserin Mütercimi ve Tercüme Sebebi

Eserin tercüme olarak meydana geldiği metin içinde açıkça ifade edilmiştir. Bununla birlikte eserde mütercime ilişkin bir bilgiye rastlanmamıştır. Mütercim tercümesini gerçekleştirme sebebini eserde şu şekilde açıklamıştır:

bundan sonra bilgil kim (5) mâh-ı ramazânun evvelinden âhîrine dek okuyup ma'nasını cema'âte rüşen kılduğ bunları (6) dahı ramazânun tâ âhîrine degin 'amel ve heves birle eyitdiler ve ba'dehu bunı yazanlaruñ ba'zısı (7)

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Kemal Sandıkçı (2000). "Müstahrec". DİA, XXII, s. 111-112.

heves birle taleb idüp bu mübârek kitâbı 'Arabî'den Türkîye döndere diyü ilhâh itdiler (8) bir kimseye bu za'îf adumuz Yûsuf ve laqabumuz Cemşid... İlyâs oğlu (9) haqqun 'inâyetine şıgınuş hazret-i risâletün şefâ'atine ümîz dutup bu mübârek (10) kitâbı lisân-ı 'Arabîden Türkî diline dönderdüm tâ ki bu kitâbdan haberdâr olanlar fâyideler hâsıl (11) ideler inşallâhu te'âlâ ve dahı her kim bu kitâbı yazup veyâhüd yazdursa bi kitâbla (12) mukâbele ideler sehiv olmış var-ısa düreler yanlış ma'nâ virüp günâhkâr (13) olmayalar vallâhu 'alem (150a/4-13).

2. Eserin Dili ve Üslubu Üzerine Notlar

Eserin yazılış tarihi bilinmemektedir. Ancak, eseri barındırdığı dil özelliklerinden hareketle Eski Anadolu Türkçesi mahsulleri içerisinde değerlendirmek mümkündür. Eser genel olarak Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri gösterir. Eski Anadolu Türkçesi için karakteristik olan eklerin pek çoğu bu eserde de görülür. Yine bu dönem eserlerinde yoğun olarak bulunan söz varlığı *Risâle-i Fazîlet-i Ramazan*'da da kendine yer bulmuştur.

Eser üslup olarak ele alındığında; eserde halkın anlayabileceği, sade ve akıcı bir dilin kullanıldığı görülür. Yer yer Arapça ve Farsça kelimeler yer alsada bunlar eserin sade ve akıcı niteliğini değiştirmez. Özellikle bu Arapça ve Farsça kelimeler metnin ilmihal türüne ait olmasıyla ilgilidir, kimi zaman da terim kullanımıyla bağlantılıdır. Eserin sade ve anlaşılır olmasıyla ilgili fikir vermesi açısından metinden alınan iki bölüm şöyledir:

Enes bin Mâlik rağıyallâhu 'anhu (10) rivâyet ider hazret-i resûlden eydür her kim ki mâh-ı ramazânun onuncı gicesinde dört (11) rek'at namâz kıla her rek'atda bir Fâtiha bir âyete'l-kürsî ve bir innâ enzelnâhu ve on bir İhlâş (12) okuya bir selâmla namâz kılduğı yerden durmadın ferişteher çağırıp diyeler ki (13) yâ mü'min Hağ Te'âlâ senün evvel ve âhir işledüğün günâhları bağışladı diyeler (14) vallâhu te'âlânun emriyle ol kimseye yetmiş âhîret yolın doğrı varmış kişilerin (15) şevâbın vire ve yetmiş şehîdler şevâbın vire ve dahı Hağ Te'âlâ gökde yıldızlar şağışınca (16) hürîler vire ve dahı bedeninde kıllar şağışınca şevâb vire ve Hağ Te'âlâ katında cemî' (17) belâlardan kutulmuşlardan ola cennetde maqâmın görmeyince dünyâdan naql eylemeye (152a/9-17).

mâh-ı ramazânun on (8) dördüncü gicesi Ebû Hureyre rivâyet ider hazret-i resûlden eydür her kim sekiz rek'at (9) namâz kıla her rek'atda bir Fâtiha bir izâcâ ve yedi İhlâş okuya ikide bir selâm (10) vire ya dörtde bir selâm vire kaçan melekü'l-mevt bu namâzı kılan kişinin cânın almağ (11) dilese bu namâzun iki rek'atı sağ yanına gele cemî' yaramaz işlerine şefâ'at (12) eyleye ve iki rek'at şol yanına çura iki rek'at başı ucına çura iki rek'at (13) ayağı ucında çura ölüm esrıklüğün ol kişiye âsân ide ve dahı Hağ Te'âlâ (14) ol kişiye biñ altun şadağa vermişçe şevâb vire ve biñ kul âzâd etmişçe (15) ve biñ karavaş âzâd etmişçe ve biñ aç çoyurmuşça ve biñ çıplak geydürmüşçe (16) şevâb vire bu namâzun berekâtından Hağ Te'âlâ ol kişinin kılduğı namâzları ve tutduğı (17) oruçları kabûl olup ve dünyâ 'azâblarından emîn eyleye dahı kıyâmet günü... (153a/7-17).

Metinde yer alan Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait başlıca ses bilgisi ve şekil bilgisi unsurları şunlardır:

2.1. Eserin Belirgin Ses Bilgisi Özellikleri

1. Metinde çeşitli ünlü değişimleri görülür. Bu değişimler daha çok ı > u, i > ü, e > i değişimleri şeklindedir. Bu değişimler hem kelime başında hem de kelime içinde de görülmektedir: gizlü 152b/7, irişmiş 152a/5, ayruğ 161b/10.

2. Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerinin başında yuvarlaklaşma temayülü gelmektedir. Bu yuvarlaklaşma temayülü hem kelime köklerinde hem de çeşitli eklerde görülür. Kelime köklerinde

görülen yuvarlaklaşmaların bazısı Eski Türkçedeki yuvarlaklık özelliklerini devam ettirirken bazısı g/ğ seslerinin düşmesi sonucu oluşmuştur. ayruk 161b/10, altundan 152b/11, kendü 160b/13, girü 158a/10, kapusına 160a/17, şatun 162a/5, tamu 150a/16, yılduzlar 152a/15.

Eklerde çeşitli uyumsuzluklar görülür. Bu dönem metnlerinin pek çoğunda olduğu gibi eserde de düzlük yuvarlaklık uyumunun dışında kullanılmış çeşitli ekler metinde yer alır: rivâyet-dür 157b/10, yaratmış-dur 154b/1, üründüley-üp 150a/1, olma-sun 158a/10, giz-lü 152b/7, dür-lü 157a/10, köşk-ün 157a/16, yazanlar-ün 150a/6.

3. Metinde çeşitli ünlü düşmeleri meydana gelmiştir. Bu ünlü düşmelerinin büyük çoğunluğu ekleşme sırasında oluşur. Vurgusuz orta hece ünlüsü metinde genellikle düşer: konuşı > konuşı 154b/14, göğüsine > gögsine 154ba/2, gönülünj > gönlünj 153b/1, ayuruk > ayruk 161b/10.

4. Metinde çeşitli ünsüz değişimleri görülür. Görülen başlıca ünsüz değişimleri şunlardır:

b > v Değişimi: Eski Türkçedeki bar, bar-, bir- sözlerinin ön ses b'leri Güney-Batı Türk lehçeleri kolunda v'ye dönüşmüştür. Bu nedenle bu sözler ve bunlara ekleyeceğimiz viribi-, varca sözleri XIII. yüzyılın ikinci yarısına giren metinlerden başlayarak Eski Anadolu Türkçesinde hep v- iledir (Korkmaz, 2017: 90). Eserde de durum aynıdır ve bu kelimeler daima v'li yazılmıştır: bar > var 154a/11, bar- > vara 158b/10, bir- > vire 158b/12.

t > d Değişimi: Eski Türkçede kelime başında daima tonsuz olarak bulunan t ünsüzü Eski Anadolu Türkçesi döneminde genel olarak d'ye dönmüştür. Bu değişimin örneklerine eserde de rastlanır: dilese 158b/12, doğmaz 162a/9, doğru 152a/14.

Metinde her iki ünsüzle de yazılmış olan çeşitli kelimeler bulunmaktadır. Bunlar imlâda henüz sistemli bir yapının tam kurulmadığını göstermektedir: doyurmuşca 151a/2 - toyurmuşca 153a/15, tutduğı 153a/16 - dutduğı 156a/4, tağ 156b/2 - dağınca 155b/5, tırıcak 151b/4 - durıcak 152a/8.

k > g Değişimi: Eski Anadolu Türkçesinin en karakteristik özelliklerinden birisi Eski Türkçedeki k sesinin tonlulara g sesine dönmesidir. İnce sıradan ünlü taşıyan hemen hemen bütün kelimelerde bu değişim görülür: günde 161b/1, gire 154a/13, geydürmişce 153a/15, gökde 152b/15, görmeyince 152a/17, getüre 152b/5.

ķ > ħ Değişimi: Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi eserde de kelime içerisinde ķ > ħ sızıcılışması şeklinde bu ses değişimi görülür: daħı 152b/7, aħşâm 160a/7.

5. Metinde çeşitli ünsüz düşmeleri görülür. Bu ünsüz düşmeleri şunlardır:

b ve l Düşmesi: Eski Türkçedeki bol- kelimesi metinde ol- şekliyle kullanılmıştır. Eski Türkçedeki söz içi l ünsüzü ise Eski Anadolu Türkçesinde bulunmamaktadır: bol- > olur 154b/3, keltür- > getüre 152b/5.

g/ğ Düşmesi: Eski Anadolu Türkçesinin en karakteristik özelliklerinden biri, iki ve daha fazla heceli kelimelerin sonundaki -g/-ğ sesleri ile ek ve hece başında yer alan -g/-ğ ünsüzlerinin düşmesidir. Bu düşme sonucunda bazı kelimelerde yuvarlaklaşmalar meydana gelir: kapudan < kapıgı 158a/8.

2.2. Eserin Belirgin Şekil Bilgisi Özellikleri

1. Metinde dönemin diğer eserlerinde olduğu gibi çokluk eki +lAr'dır: yıldızlar 159b/7, nebîler 153a/2.
2. Metinde geçen belirtme hâli ekleri şunlardır: +I, +nI, +n: ölüm acısın 154a/13, kıldığı namâzı 155a/5, bu kelimeleri 156b/2, bunu 150a/6, anı 152b/7.
3. Yönelme hâli eki metinde, Eski Türkçede +GA ekindeki -ğ/-g seslerinin düşmesi sonucu oluşmuş olan +A şeklindedir: ferîşteye 152b/14, harfine 153b/6, uçmağa 155a/17, 'imânına 160a/4.
4. Metinde geçen bulunma hâli eki +dA şeklinde kullanılmış ve daima tonlu olarak yer almıştır: rek'atda 161a/6, dünyâda 156b/17, gölgesinde 156b/9, günde 161b/1.
5. Eserde uzaklaşma hâli eki +dAn şeklinde kullanılmış ve daima tonlu olarak yer almıştır: hâzretlerinden 162a/3, resûlden 158b/2, kitâbdan 150a/10, berekâtından 152a/6.
6. Metinde eşitlik eki +cA eki ile karşılanır: sağışınca 150b/11, 'adedince 157a/1.
7. Metinde vasıta hâli eki olarak +lA eki kullanılmıştır. Bu ek, ile edatının isimle birleşmiş şeklinden meydana gelir: göziyle 162a/6, keremiyle 159b/15.

8. Metinde yer alan zamirler şu şekildedir:

Şahıs Zamirleri: ben 155b/6, beni 159a/6, başa 162a/12; sen 153b/2, senden 158b/12, senün 158a/9, saña 153b/2; aña 151a/1, anı 152a/8, anuñ 151a/8; bizi 149b/1; siz 155b/6.

İşaret Zamirleri: budur 160b/1, bunu 159a/12, bunları 150a/5.

Dönüşlülük Zamirleri: kendü 158b/7.

9. Metinde yer alan bildirme kipleri ile tasarlama kiplerinin kullanımları şöyledir:

Bildirme Kipleri

Geniş Zaman: Eserde geniş zaman eki olarak -Ar, -Ur ekleri kullanılmıştır: on iki biñ belâ *nâzil olur* 161a/17, Enes bin Mâlik *rivâyet ider* 150b/1, Ebü Bekr Şiddîk *radıyallâhu 'anhu eydür* 159a/17.

Görülen Geçmiş Zaman: Eserde görülen geçmiş zaman eki olarak -dI eki kullanılmıştır: İmân rüzî kıldı 150a/1, Cebrâ'ilden şordı 162a/2, bu namâzda oğdı 151a/11.

Öğrenilen Geçmiş Zaman: Eserde öğrenilen geçmiş zaman eki olarak -mİş kullanılmıştır: halk eylemiş ola 162a/16, Hâk Te'âlâ kabûl kılmış ola 150b/1, ol kişi ramazânun hâkkin ödemiş ola 153a/3.

Tasarlama Kipleri

İstek Kipi -A: yigirmi dört İhlâş okuya 154a/14, her kim on rek'at namâz kıla 155a/12, Hâk Te'âlâ anlarun 'adedince şevâp vire 157a/1, dünyâ 'azâblarından emîn eyleye 153a/17.

Şart Kipi -sA: ne kadar âyet okunursa ol kadar sevâp vire 155a/10, bu kitâbı yazup veyâhüd yazdursa 150a/11, bir kimse dilese ki 160a/3, kıya her kıyâkı kıyâdan dilerse 152a/8.

Gereklilik Kipi -mAk gerek: gün batmazdan evvel okumak gerekdür 162a/10

Emir Kipi: Emir kipinde diğer kiplerde olduğu gibi belli başlı ekler söz konusu değildir. Emir kipinde her şahıs için ayrı ekler kullanılmıştır: bundan sonra bilgil 150a/4, yâranları üzerine olsun 150a/3, ferîşterüm siz şanuk oluñ 155b/6.

10. Metinde yer alan başlıca sıfat-fiil ekleri şunlardır:

-dUk: ol namâz içinde okuduğı kıur'an'ın 152b/5, ol kişünün kııldığı namâzları 153a/16, ümmet-i muhammed dutduğı oruç kadar 156a/4, âhîr işledüğün günâhları bağışladı 152a/13.

-mİş: yaradılmış köşkler vire 157a/12, bir kişünün kaçâyâ kalmış namâzı 159a/14.

-An: ikide bir selâm virenden 150b/9, okunan kıur'an'un her harfinde 151b/15, bu namâzı kıılan kişünün 153a/10.

-mAz: cemî' yaramaz işlerine 15a/11.

-acAk: Gelecek zaman anlamı taşıyan sıfat-fiil ekidir. ol cum'adan gelecek cum'aya dek 159b/15.

-Ası: gelesi ramazâna degin 151a/4

11. Metinde yer alan başlıca zarf-fiil ekleri şunlardır:

-icAk: namâzdan fâriğ olıcağ 151a/1, kıabrîne kıoyıcağ bu tesbîhi okusalar 159b/6-7.

-IncA: cennetde maķâmın görmeyince dünyâdan naķl eylemeye 152a/17.

-mAdIn: yerinden durmadın Hâķ Te'âlâ anja rahmet kııla 151a/1, ķesâb virmedin uçmağâ gire 154a/5, ķesâp ve 'azâp görmedin cennete gire 156b/10.

-mAzdan: gün batmazdan evvel okumak gerekdür 162a/10.

-Up: üründüleyüp İmân rüzî kııldı 150a/1, yanlışı ma'nâ virüp 150a/12, ben ol kıulumı yarlığayup 155b/6, ķaķķun inâyetine şıgınuñ 150a/9.

-dUkdA: ol kimsene öldükde dünyâdan şehîd gide 151b/2.

2.3. Eserin Söz Varlığı

Eser söz varlığı bakımından oldukça zengindir. Metnin söz varlığı incelendiğinde Eski Anadolu Türkçesi dönemi için karakteristik olan pek çok sözcüğün metinde kullanıldığı görülür. Bu sözcüklerden bazıları şunlardır:

degin “kadar” 150a/6, doğru “doğru” 152a/14, döndere “döndürmek” 150a/7, dürlü “türlü, çeşitli” 150a/1, esrükükleri “sarhoşluk” 151b/2, geydirmişce “giydirmek” 150b/5, geyüre “giydirmek” 156a/10, irteye “sabah” 150b/14, ıssı “sıcaklık” 156b/9, kaçan “ne zaman” 155a/13, kaçkı “hangi” 155a/1, karavaş “hizmetli” 154b/13, kimsene “kimse” 151b/2, sağışınca “sayısınca” 150b/11, tamu “cehennem” 150a/16, toyurmuşca “doyurmak” 150b/5, uçmağda “cennet” 151a/11, üründüleyüp “seçmek-” 150a/1, yapı vir- “kapatmak” 151a/10, yarlığanmışlardan “bağışlanmak” 151a/4, yarlıgaya “bağışlamak” 150b/10, yavlağ “çok” 159a/12, yigregidür “daha iyi” 150a/4, yuyalar “yıkamak” 151a/12.

Sonuç

İlmihal tarzında kaleme alınan eserlerden olan *Risâle-i Fazîlet-i Ramazan* mensur olarak kaleme alınmıştır. Tek nüshası tespit edilen eser, Milli Kütüphane Yz. B. 700 numaralı bir mecmuanın 149b-188a sayfaları arasında yer alır. Mecmuanın 1b-149b sayfaları arasında yine ilmihal türüne ait olan *Kitâb-ı Güzîde* yer alır. Her iki eserde de aynı yazı kullanılmış ve harekesiz nesihle imla edilmiştir. Eserde genel olarak ramazan faziletleri açık ve sade bir dille anlatılmıştır. Özellikle eserin başlangıcında ramazanın her bir gününde yapılan ibadetlere karşılık kazanılacak mükafatlar detaylı olarak anlatılmıştır. Yazılış tarihi belli olmayan eserin dil özellikleri incelendiğinde Eski Anadolu Türkçesi mahsullerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada *Risâle-i Fazîlet-i Ramazan* adlı eser çeşitli açılardan ele alınmıştır. İlk olarak eser ve nüshası hakkında çeşitli tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra eserin belirgin ses ve şekil özellikleri ele alınmıştır. Bu incelemenin ardından eserin söz varlığına kısaca değinilmiştir. Burada özellikle Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait metinlerde yer alan; *degin “kadar” 150a/6, doğru “doğru” 152a/14, döndere “döndür-” 150a/7, dürlü “türlü, çeşitli” 150a/1, esrükükleri “sarhoşluk” 151b/2, geydirmişce “giydirmek” 150b/5, geyüre “giydirmek” 156a/10, irteye “sabah” 150b/14, ıssı “sıcaklık” 156b/9, kaçan 155a/13, kaçkı “hangi” 155a/1, karavaş “hizmetli” 154b/13, kimsene “kimse” 151b/2, sağışınca “sayısınca” 150b/11, tamu “cehennem” 150a/16, toyurmuşca “doyur-” 150b/5, uçmağda “cennet” 151a/11, üründüleyüp “seç-” 150a/1, yapı vir- “kapatmak” 151a/10, yarlığanmışlardan “bağışlanmak” 151a/4, yarlıgaya “bağışlamak” 150b/10, yavlağ “çok” 159a/12, yigregidür “daha iyi” 150a/4, yuyalar “yıkamak” 151a/12* gibi varlığının eserde yaygın olarak yer aldığı görülmüştür. Yine Eski Anadolu Türkçesi için karakteristik olan; *sıfat-fîl eki -AsI, teklik 2. şahıs emir eki -Gİl, zarf-fîl eki -ıAcAK, zarf-fîl ekleri -ıAcAk, -mAdIn, -mAzdAn, -dUkdA* gibi ekler yaygın olarak eserde geçmektedir.

Yazma eserler büyük ölçüde yazıldıkları dönemin dil özelliklerini yansıtmaktadırlar. Özellikle halkın dinî ihtiyacını karşılamak için yazılmış eserlerde açık ve sade, halkın anlayabileceği bir dil kullanılır. Bu eserler üzerine yapılacak çeşitli çalışmalar, o dönemin dil özelliği ile söz varlığının belirlenmesi noktasında büyük önem taşımaktadır. Üzerinde daha detaylı bir çalışma yapmayı planladığımız bu metin de bu kapsamda değerlendirilecek metinlerden biridir.

Kaynakça

- Akar, A. (2018). *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Akkuş, M. (1995). *Kitâb-ı Gunya*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aktan, B. (2000). *Devletoğlu Yusuf'un Vikaye Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altunkaynak, N. (1992). *Devletoğlu Yusuf Vikaye Tercümesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakırcı, F. & Erman, O. (2020). Ağız Özellikleri Gösteren Bir Eski Oğuz Türkçesi İlmihali. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 16, 128-160.
- Cirit, H. (2012). "Vaaz". Türkiye Diyanet Vakfı İşlâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. 42. s. 404-407.
- Derleme Sözlüğü: Türkiye'de Halk Ağızlarından VIII*. (2009). 3. bs., Ankara: TDK Yayınları.
- Develioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. 24. bs., Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erdoğan, M. (2005). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Gülsevin, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Güven, Ö. (2023). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Bir Fıkıh Metni Nûru'l-İşlâm*. Kriter Yayınları.
- Güven, Ö. (2024). Risâletü'l-İşlâm Adlı Eserden Tarama Sözlüğüne Katkılar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 315-344.
- Kelpetin Alpagaş, H. (2002). Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihî Geçmişi ve Fonksiyonu. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (1), 26-27.
- Korkmaz, Z. (2017). Marzubân-nâme Tercümesi (Destûr-ı şâhî) Tercüme Eden: şeyhoğlu Sadre'd-dîn Mustafâ, 2. bs. Ankara: TDK Yayınları.
- Küçük, S. (2014). *Kitâb-ı Güzîde*. Kesit Yayınları.
- Öksüz, Y. Z. (1976). *Mukaddime-i Kutbuddin (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, M. (2000). Devletoğlu Yusuf'un Türk Diline Hizmetleri. *II. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu*, Balıkesir: (31 Mayıs-2 Haziran 2000).
- Özkan, M. (2013). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. 4. bs., İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Paçacıoğlu, B. (2006). *VII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Sandıkçı, K. (2000). "Müstahrec". *DİA*, XXII, s. 111-112.
- Tekin, ř. (1989). XIV. Yüzyılda Yazılmış Risaletü'l-İşlâm. *International Journal of Turkish Studies: IJTS / University of Wisconsin*, 33, 139-204.
- Türkçe Sözlük*. (2005). 10. bs., Ankara: TDK Yayınları.
- XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*. (2009). 3. bs., Ankara: TDK Yayınları.
- Yazar, S. (2017). Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercümeleler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 12(23), 49-166.

Tıpkıbasım Örnekleri

